

התפתחות התודעה האנושית: בין דחף ההסתרה לבין דחף המודעות

"הלא תמיד היינו כאן, אלא שאתה לא הבחנת בנו"
(חלום שמצוטט על ידי יונג 1982:125)

קלפי הטארוט נחשבו תמיד בנושאי ידע נסתר, ואכן הם מתגלים לנו כצפנים של ידע על מבנה הנפש ותהליכיה ושל אופני התמודדות עם המציאות החיצונית והפנימית. ידע זה מתחבא בקלפים שהתחזו לקלפי משחק וניבוי, ומתגלים עתה בנושאי ידע שהלא-מודע הקולקטיבי מעביר אלינו לקראת עידן שבו נהיה מוכנים לקבל אותו. הטארוט, כמו האלכימיה, וכמו כל פעילות של תורות הנסתר, מאפשר התפתחות אישית ונועד לה, ולכן הוא מאיים על תודעת הממסד, ששואף לשימור המסורת השמרנית. לכן זוכה הוא לזלזול ומצוי בשוליה. גם משום כך הטארוט התחפש למשחק חברתי תמים של קלפים בחצרות אירופה, או שהיה נחלתם של הצוענים, דמויות סף בשוליה החברה, שהם נושאי הידע הזר, פורץ הגבולות, המאיים והמקסים. לכן מייחס גארסיה מארקס בספר 'מאה שנים של בדידות' לצועני את תפקיד הרמס מורה הדרך; תפקיד של השליח, שמביא את הידע האלכימי מוצפן בגווילים עתיקים שיש לפענחם, ואת המעבדה האלכימית שבאמצעותה מנסה הגיבור להגיע להבנות חדשות של היקום.

תמיד קיימת תנועה דיאלקטית בין הצורך בגילוי לבין הצורך בכיסוי, בין הצורך בהצפנה לבין הצורך בפענוח הצופן. עת להצפין ועת לפענח. זו התנועה בין "ותצפינהו" – כשיוכבד הצפינה את משה התינוק, לבין "ופתחת צוהר לתיבה" של נוח, שפירשוהו – כפענוח פשר תיבת המילה.

"מפצחי קודים הם אלכימאים לשוניים, בני שבט מסתורי." כך כותב סיימונג סינג (2004) בספרו 'סודות ההצפנה'. הוא מתאר את "ההיסטוריה כולה מנומרת בצפנים" סביב התפתחות הלשון, התקשורת, המדע והפוליטיקה. השאיפה לסודיות היא להגנת התקשורת, השליטה, עמדת הכוח והביטחון הקיומי. סינג רואה את ההיסטוריה האנושית כולה כמירוץ של פענוח: של כתבים עתיקים ושפות עתיקות, של שפות תקשורת צבאית בכתבים סודיים, של צופן חוקי הטבע, כמו סודות הדנ"א והגרעין, סודות הבריאה, סודות הנפש והאלוהות.

תולדות האנושות הן תולדות התודעה שמבקשת לפענח את העולם הבלתי ידוע. סדרות של קלפים מעצם טיבם, מימים ימימה, נועדו להוליך את האדם אל ידע. הדחף של האדם המתפתח הוא להוציא לאור את הידע מתוך העולם הנסתר והסודי. התנועה המתמדת בין הסוד והידע היא התנועה המתמדת שבין הנסתר והגלוי. הקטבים המנוגדים הם תמיד המקור לתנועה האנרגטית של הנפש, שנדחפת ומיטלטלת מצד אל צד.

התודעה רוצה בידע החדש ומבקשת לגלות את הנסתר. אולם במקביל קיימת גם מגמה אחרת, והיא של ההתנגדות העצלה או המפוחדת של תודעת האדם, השמרנית והנוקשה, שמסרבת לפגוש את הסודי-הנסתר שבנפש. גם מגמה זו אחראית לתהליך בנפש היחיד, שבונה לעצמו מנגנוני הגנה כנגד הידיעה. התודעה מסתירה את הידע הלא-מודע עדיין, שטמון בעומקי הנפש מבלי דעת, כהדחקתו מפני תודעתו שלו. זו הסיבה שהמיתוסים מספרים לנו כיצד האדם שרוצה להתפתח חייב לגנוב את הידע מהאלים המסרבים להעניקו: פרומתאוס גונב את האש מהאלים עבור האנושות ואדם וחיה אוכלים מתפוח הדעת בגניבה. מתברר אפוא שנדרש מאמץ מכוון ואמיץ, שעוקף את הגנות ההתנגדות של התודעה, כדי להשיג את הידע המוסתר.

הדחף הכפול לגילוי ולהסתרה קיים גם בטבעו של ידע המעמקים. הידע חפץ להתגלות, והוא שולח לנו ידע דרך אינטואיציות, תובנות וחלומות, דרך משלים וסיפורים, מיתוסים ואגדות, שבהם הנפש מספרת לנו על עצמה. אבל הידע חפץ גם להסוות את עצמו, להסתתר ולגונן על עצמו. הוא מופיע בשפה סמלית שמובנת רק בחלקה. הסמל הוא תמיד שיתוף פעולה בין הנסתר לנגלה. הוא השפה של הלא-מודע, שמבטא עצמו באובייקט שהוא עצם בעולם, כמו שכתוב בקהלת: "גם את העולם נתן בלבם". הידע הנסתר-הסודי שחפץ להתגלות וגם להסתיר את עצמו מובא ב'זהר' ב"משל העלמה" (זהר, ח"ב, סא דמשפטים, צ"ה, ע"א), שבו התורה מופיעה כעלמה יפה בתהליך של התגלות לפני אהובה והסתרות מאהובה, כמו בשיר השירים. תפצה הוא להתגלות לאדם, והיא נגלית רק לאהובה. אפשר לדמות עלמה זו ל'כוהנת הגדולה', שאוחזת בחיקה את התורה; הכוהנת בעצמה שרויה בין גילוי הסוד להסתרתו בצעיף

שלה, שמכסה על הסודות. והמילה תורה עצמה היא שם נשי. הסוד המהותי לידע המעמקים מתואר גם בקלף 'הקוסם', שחלק משולחן הכלים שלו מוסתר. ובכלל, כל מה שקוסם לנו, קוסם לנו משום שהוא בלתי מובן. לנסתר יש כוח משיכה מגנטי.

אבל הידע המתגלה עשוי לסנוור את המתבונן שאינו מוגן דיו מפני עוצמת הידע והחסר כלים עדיין להמשיג את הידע בתודעתו. כמו שהנזיר בקלף 'הנזיר', האוחז בפנסו סמוך לעיניו, עלול לסנוור את עצמו. אישה חלמה שיש לה סל ובו ביצי זהב, והיא מסנוורת מהן.

הידע שחפץ להתגלות לתודעה, שבא ממעמקים, עשוי להיתקל גם באי-הבנה, באירוניה או בזלזול ובהפחתת ערך של המתבונן בעיניים רציונאליות מדי. לכן יש מגמה של הידע עצמו להסתיר את עצמו. ה'כונהת הגדולה' מביאה לנו תורה. במעמד מתן תורה מזהר העם להתרחק מהר סיני, "פן יהרסו אל ה' לראות ונפל ממנו רב" (שמות, י"ט 25). הסכנה כאן כפולה, מאחר שהמפגש עם האלוהי-הקדוש עשוי להרוס את הניגשים. אבל אפשר לפרש שגם האלוהות עשויה להיהרס כשניגשים אליה לא מוכנים. ואמנם מקובל לומר שה'כונהת הגדולה' מעניקה את הידע שלה רק לראויים.

יש הסבורים שקלפי הטארוט הם ידע קדום מוצפן, שהיה צורך להסתירו בגלל שהתרבות הנוצרית ראתה בהם, כמו באלכימיה, כפירה וכישוף ועבודת שטן, שהרי יש בטארוט קלף של הקוסם וקלף של השטן! למעשה פעמים רבות אסרו באירופה על משחקי קלפים. בדיעבד ניתן לומר, שדווקא הסודיות שנכפתה על הטארוט איפשרה לו להתקיים וגם לקלוט אליו חומרים מתרבויות אחרות, שנחשבו חומרי כפירה, וכך לשמר אותם עבורנו. ההסתרה גם מאפשרת לתורת הנסתר לקשור פירושים נועזים וחתרניים לטקסט הקנוני של התרבות, שהוא נסתר מהבנתם של רוב האנשים, וגם מיוחס לאדם קדום שאמר אותם. בתרבויות שמרניות אין אפשרות לצאת נגד הקוד התרבותי ולמרוד נגד האב הסמלי של התרבות, מאחר שאז האדם מוקע מהחברה, או אפילו מנוודה, כמו שפינוזה. לכן הידע צריך להיות מלכתחילה נסתר, עמום ובלתי מובן.¹ הוא צריך להגיע אלינו בכלים שמאפשרים מפגש מתון והדרגתי, התגלות בקצב האינדיבידואלי של כל אחד, ורק למי שראוי לו ומוכן לכבד את הידע. המפגש עם הידע המתגלה בתהליך של קריאה בקלפים, בסיוע דמות מלווה של מורה דרך, מאפשר את הקצב האישי הזה. ידע סודי זה יכול לנוע מתחומי היצרים, הדחפים, התשוקות והמשאלות, ששייכים לאגו (הנפש) ועד תחומי הרוח והנשמה הגבוהים, ששייכים לעצמי (הנשמה). יכול הוא לנוע מתחומי הלא-מודע האישי ועד לתחומי הלא-מודע הקולקטיבי; מתחומי האנושי הפסיכולוגי ועד לתחומי האלוהי המיסטי.

הטארוט, כמסע הגיבור וכמסע העצמי, הוא בכללותו מסע חניכה אל עומקי הנפש ואל גובהי הנשמה. מלכתחילה הם בלתי ידועים, כלומר סודיים. מתרחש תהליך הדרגתי של התודעות אליהם, הסודי הופך בהדרגה לגלוי: מ'הקוסם', שמתאר את האפשרויות הסמליות הבלתי מפוענחות, דרך 'הכונהת הגדולה', שמקשיבה אל המעמקים הרוחניים המסתוריים שמגיעים דרכה, 'הקיסרית' שקשובה לעומקי הטבע והפריון ואחר כך 'הקיסר' ו'הכוהן הגדול', שמאפשרים לתאר את הידע שהתקבל והתגלה ולנווט אותו לאפיק התרבות והחברה ולהוציא אותו לפועל. המעבר מהסודי אל הנגלה הוא המעבר מקיום לא-מודע אל קיום של אגו מודע.

למעשה זה גם התהליך במפגש שלנו עם הקלפים. בהתחלה הכול מוזר, משונה, בלתי מובן, מסתורי. בהדרגה אנחנו לומדים להכיר בהם את עצמנו ואת המשמעויות הנוספות שיש בהם ובנו, והם הופכים מסודיים לגלויים. ועם זאת, בכל פעם מחדש אנחנו מגלים בהם פנים חדשות וכל פעם מגלים דרכם משהו נוסף, שהיה עד כה סודי-לא-מודע בנפשנו.

הייתי אומרת שהסוד של ההתפתחות הנפשית-רוחנית הוא סוד העלייה בסולם של התהליך ההתפתחותי. כי הסולם (כמו סולם יעקב) מגשר בין הארץ לשמים ומתווך בין הסוד לידע, בין המודע ללא-מודע. הוא גם זה שמגשר ומתווך בין היצרים לרוח, בין האדם לאל ובין האגו לעצמי. הסולם בנוי שלבים שלבים ומובילנו בדרכנו אל היעד.

במילה 'סולם' מצויות אותיות המילה 'סמל', כך שברור לנו שמדובר בתהליך סמלי של פנים הנפש. הסמל עצמו הוא סולם בין העולם הסודי לבין הידע הגלוי. מטרת התגלות הסמל היא להביא לנו ידע, הן על עצמנו והן על העקרונות שמנחים את החיים ואת תהליכי החיים. העולם הנסתר, הסודי, הלא-מודע הוא אינסופי ונטול צורה. הסמל מעניק שם וצורה לנסתר. הרב אשלג מכנה את תרגומו לספר 'הזהר' בשם 'תרגום הסולם'. הרב אשלג הכיר בצורך ליצור "סולם" בין הידע הנסתר לבין האדם של המאה העשרים.

¹ עוד על הסודיות ראו נצר, 2004, עמ' 130-138.

חויית המפגש הראשונית עם הטארוט היא של מפגש עם הבלתי ידוע, העמום, הסודי והסמלי, שמכיל אפשרויות רבות. איש מעולם לא ראה את הנפש, לכן אפשר לדבר עליה רק בדימויים ובסמלים. הסמלים מבקשים להיות גשר בין הלא-מודע הנפשי והרוחני לבין המודעות. כפי שיונג אמר, הנפש עורגת לביטוי מלא של כוליותה.

מלכתחילה נראים הקלפים בכסות הסוד; והתהליך הוא לפענח את הידע שטמון בהם. עצם הפענוח של הסודי – הן של הטארוט והן של סמלי חלום בתהליך נפשי – הוא התהליך שמפתח את התודעה. חשוב לציין שבדברנו כאן על הסודי, אין הכוונה לתורת הסוד של המיסטיקה, אלא על הסודי שבנפשנו. זה הסודי שהוא הידע הבלתי ידוע לתודעה, שטמון מלכתחילה בנפשנו ומצפה שנגלה אותו ונהפוך אותו לידע נגיש לחיים שמתממשים בפועל. הפענוח יכול להתבצע בסיוע של אדם המיומן בקלפים. אבל אדם המכשיר עצמו יכול לקרוא בהם לבדו.

במונחים של הקבלה, הסודי (הלא-מודע) הוא האינסוף הקבלי השואף להתגלות ולכן מאציל את עצמו לעשר הספירות עד שהוא מגיע אל האדם. זו שפה אחרת לומר לנו שהסודי-הלא-מודע שואף להיות ידע מתממש בתודעה האנושית. בתפיסות היסטוריות קוויות של תהליכי הנפש, האנושות כולה עוברת תהליכי התפתחות, מהגולמי אל המפותח. התודעה מתפתחת מהאחדות הראשונית נטולת המודעות אל התודעה שיש בה מובחנות. מהרנסנס ואילך מתפתחות המודעות והאינדיבידואליות של היחיד. ובהמשך, המלוכה מפנה עצמה לדמוקרטיה, היחיד מקבל אפשרויות ללמידה גבוהה ולמימוש יכולתו האישית. יש גם תהליך של דמוקרטיזציה של הידע והוא נגיש למבקשיו.

לקראת המאה העשרים עלתה המודעות לכורח באינדיבידואליות נפשית-רוחנית, למודעות העצמית שהפסיכואנליזה ופסיכולוגיית המעמקים הן הכלי שלה, אבל גם למודעות העצמית של התודעה הקולקטיבית החברתית, כפי שהיא מבוטאת בסוציולוגיה, באנתרופולוגיה, בפסיכולוגיה חברתית ובמדע ההסטוריה העכשווי. המודעות מחייבת את גילוי העולם הלא-ידוע בנפש ובעולם. ארכיטיפ האינדיבידואליה, שפועל החל מהמאה העשרים, מפעיל את פסיכולוגיית המעמקים, שמחייבת גילוי סודות המעמקים של הנפש. ובמקביל מתרחש תהליך גילוי סודות היקום הפיזי, הן במרחבי היקום והן במעמקי האטום. מודעות אחרת היא המודעות לידע הרוחני הגנוז. הקבלה רואה כיום (לפי הרב קוק ולפי הרב אשלג) את הכורח של גילוי סודות, הכורח להרחיב את מעגלי הידע מהמעטים אל הרבים, אל אלה שמסוגלים לקבל את הידע.

במקביל, מופעל ארכיטיפ חיבור הניגודים, מאחר שהידע שמתגלה חייב להתחבר בהשלמה נכונה לידע הקיים, כמו שהמודע חייב להתחבר אל הלא-מודע. הידע החדש בכל מדע מתחבר עם ידע במדעים אחרים, וכך נוצרים קשרי קשרים ומדעים משולבים. החיבור הוא לא רק של מדעים שונים, אלא גם חיבור של ידע אנתרופולוגי, תרבותי, אמנותי וכלכלי של עמים שונים ותרבויות שונות. בו בזמן הידע הטכנולוגי-פיזיקלי צריך להתחבר בהשלמה ובהתאמה עם המוכנות והבשלות האנושית להכיל אותו ולהשתמש בו באופן נכון. במקביל, תודעת האדם שואפת להתחבר אל תודעת היקום הקוסמית.

הייתי מנסחת זאת כך: הארכיטיפ של הרמס שמגשר בין האלים והאדם, בין המודע ללא מודע, בין הנגלה לנסתר, פועל כיום במגמה להעלות יותר ויותר ידע נפשי ופיזיקלי שמגמתו ליצור את הגשר הנכון בין חלקי הנפש, בין האומות ובין חלקי העולם. בו בזמן הוא פועל במגמה לחבר מחדש את האדם אל הטבע והיקום ואל מקורו האלוהי-רוחני.

הארכיטיפים של גילוי סודות, מודעות, תקשורת, חיבור הניגודים ואינדיבידואליה הפועלים כיום, הם כולם בשירות העצמי הקולקטיבי של האנושות, ששואף ליצירת לכידות ואינטגרציה של השלם. השלם הוא 'אנתרופוס', שהוא האדם הקדמון, שבו, לפי הקבלה, כלול היה כל העולם מלכתחילה. בשפת הקבלה זה ארכיטיפ התיקון והגאולה וניצוץ משיח שקיים בנפש כל אחד.

האמונה היא שהידע הנפשי-רוחני שיהיה נחלת הרבים יביא את הגאולה. אפשר לראות כאן הקבלה מסוימת לדברי הבעש"ט, המספר שבעת עליית נשמה נגלה לו המשיח. הבעש"ט שאל אותו: "אימתי אתי מר"; מתי תבוא? והמשיח ענה: "שיתפרסם לימודך ויתגלה בעולם ויפוצו מעיינותיך חוצה". פירוש הדבר שמשנתו של הבעש"ט יכולה להביא גאולה כשהידע שלו יתגלה בעולם. אלא שלא נאמר מתי זה יהיה.

המלחמות הנוראות של המאה העשרים וסכנות הנשק האטומי הביאו את גדולי המקובלים בני זמננו להבין שחייבים לפעול למען שחרור והפצת מעיינות הכוחות הרוחניים הגבוהים כתשובת נגד. זו הסיבה שהמקובלים הגדולים במאה העשרים – הרב קוק והרב אשלג – ראו צורך בעת ההיא להפיץ את הידע הנסתר. וזו הסיבה למגמה ההולכת וגוברת כיום ללמוד את הידע שבעבר נחשב אזוטרי (כלומר, ידע של

יחידי סגולה) ולהשתמש בו לתובנה עצמית, למזור לנפש ולחיזוקה. לכן יותר ויותר אנשים מעוניינים ללמוד קבלה יותר ויותר אנשים מעוניינים ללמוד את הטארוט. ארכיטיפ הרוע שפעל בכל גילוייו במאה העשרים - ההרס, המלחמות הנוראות, ה'אם הגדולה' השלילית, והמוות כארכיטיפ אלכימי בהיבט המסוכן שלו – כל אלה דחפו את האנושות להפעלת ארכיטיפ ה'אנתרופוס' או 'התיקון' דווקא עכשיו, כדי להפעיל את ארכיטיפ המוות והתחייה ('קלף המוות'). בנוסף לכל אלה, אני סבורה שבגילוי סודות הטבע טמונה גם סכנה רבה: יש פער ענקי בין הקצב המואץ של התפתחות הטכנולוגיה לבין הקצב האיטי של התפתחות המודעות האנושית. סכנותיה של ההתקדמות המואצת של הטכנולוגיה מחייבת התקדמות של המודעות האנושית, כי רק התפתחות נפשית מאוזנת ונכונה של יחידים רבים תוכל להפעיל כוחות חברתיים שיפעלו נגד כוחות ההרס ביקום.

ההיפתחות אל הלא-מודע, שהחלה בתנועה הסימבוליסטית במאות ה-18-19, קיבלה תאוצה מהפסיכואנליזה, שהשפיעה על התפתחות הזרם הסוריאליסטי. הסוריאליזם שואף לערב ולחבר את המציאות החיצונית והפנימית, את הנגלה והנסתר, לחרוג מחוקי הסיבה, המקום והזמן, כמו בחלום. הסוריאליזם הוא מצע שמאפשר לתודעה הקולקטיבית החל מהמאה העשרים לקבל את התופעות הפרפסיכולוגיות והסינכרוניות, וכך גם לקבל את הטארוט שמבוסס על סינכרוניות. בנוסף, המאה העשרים משלמת את המחיר של "מות האלוהים" בנפש התודעה הקולקטיבית, אחרי הצהרתו של ניטשה על מות אלוהים. אלוהים לא מת, כמובן, אלא פעמים רבות נותק הקשר בין התודעה לרגש הדתי-רליגינזי, שהוא, כדברי יונג, כורח חיוני אינסטינקטיבי לנפש. הרגש הדתי, האחדותי, המיסטי, מוצא לו מסילות עקיפות לביטוי עצמי. הוא יכול להיות מבוטא בשירה ובאמנות בכלל, והוא יכול למצוא ביטוי בפנייה אל הכלים הסינכרוניים נוסח האי-צ'ינג והטארוט.

אולם הצורך בשייכות אחדותית יכול להיות מבוטא גם בנהירה אל כתות ואל סמים שמעניקים חוויות אחדות חלופיות לרליגינזיות. צורך זה עשוי לפנות גם אל גורמים "יודעי-כול" אי-רציונאליים, נוסח מדיומים, מתקשרים, קוראי עתידות ועושי מאגיה למיניהם, שמשתמשים בטארוט ליעוץ עתידני, שעשוי להיות עבור אנשים רבים כעין מפלט מאגי המאפשר התחמקות ממודעות אישית ומעניק כעין נחמה מהירה. יש לציין שפנייה כזו אל חומרי הטארוט היא הפניית עורף לאחריות של אדם להבטת פנימה אל נפשו, והיא מהווה הענקת כוח וסמכות לזולת לתת תשובות עבורו. היא עשויה להיות מענה לצורך בתשובה חד-פעמית, שאינה יכולה לבוא במקום עבודה עצמית, פנימית, ממושכת, שהיא עבודת חיפוש אבן החכמים של הנפש, היא עבודת חיים. הטארוט, שנועד מלכתחילה למודעות עצמית ולסיוע במסע אל העצמי, עשוי אפוא לשמש גם לבריחה מפני מסע זה.

קלף 'השטן' מהווה אזהרה כזו מפני שיעבוד לסיפוקים מידיים מי שמתיימר להביא את לפיד האור ואת ברכת הכוהנים השקרית. גם קלף 'התלוי' יכול להיות אזהרה מפני התמכרות מתמדת לחוויות רוחניות או פסיאודו-רוחניות ומפני התנתקות מהאחריות של מודעות אישית ומימוש העצמי במציאות.